
**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

УДК 330.116

Волощук Ю.О.кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету**ДІАЛЕКТИЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕФЕКТИВНИЙ РОЗВИТОК»**

На основі аналізу літературних джерел досліджено діалектичну сутність поняття «розвиток». Сформовано авторський підхід до трактування понять та окреслено їх спільні складники, а також сформовано поняття «ефективний розвиток», складовими елементами якого є складники зовнішнього та внутрішнього впливів, активність, діяльність та рух кожного складника системи, інновації та нововведення, інформаційне забезпечення, наявний потенціал для процесу розвитку, креативність і взаємодія всіх елементів та їх узгодженість. Визначено, що процес розвитку підприємства повинен проходити так, щоб зміни у всіх сферах діяльності підприємства були спрямовані на підвищення рівня рентабельності, стабілізацію рівня економічної безпеки, покращення всіх характеристик підприємства з огляду на можливість подальшого ефективного розвитку.

Ключові слова: розвиток, ефективний розвиток, економічний розвиток, рух, зміна, ефективність, розвиток підприємства, система.

На основе анализа литературных источников исследована диалектическая сущность понятия «развитие». Сформирован авторский подход к трактовке понятий и обозначены их общие составляющие, а также сформировано понятие «эффективное развитие», составными элементами которого являются составляющие внешнего и внутреннего воздействий, активность, деятельность и движение каждой составляющей системы, инновации и нововведения, информационное обеспечение, имеющийся потенциал для процесса развития, креативность и взаимодействие всех элементов и их согласованность. Определено, что процесс развития предприятия должен проходить так, чтобы изменения во всех сферах деятельности предприятия были направлены на повышение уровня рентабельности, стабилизацию уровня экономической безопасности, улучшение всех характеристик предприятия, учитывая возможность дальнейшего эффективного развития.

Ключевые слова: развитие, эффективное развитие, экономическое развитие, движение, изменение, эффективность, развитие предприятия, система.

Постановка проблеми. У сучасних теоретичних працях має місце велика кількість підходів до визначення такого поняття, як «розвиток». Проте немає єдиного уніфікованого підходу до його розгляду, а також є певні суперечності в визначенні складників такого поняття та його властивостей. Саме тому виникає потреба проведення ґрунтовного аналізу вказаного поняття з метою визначення теоретичного підґрунтя для формування поняття «ефективний розвиток». Окреслення поняття «ефективний розвиток» має ґрунтуватися на основі багатогранності і багатоскладовості цього поняття з урахуванням цілей такого процесу, і це вимагає детального аналізу наявних наукових напрацювань в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджували питання розвитку та управління розвитком підприємств як вітчизняні, так і

зарубіжні вчені, такі як Р. Акофф, І. Ансофф, В. Василенко, В. Верба, О. Гапоненко, С. Ілляшенко, Е. Коротков, В. Ляшенко, Т. Надтока, О. Пашенко, Ю. Пługіна, Р. Побережний, М. Портер, Ю. Погорелов, М. Сичевський, А. Стрікланд, А. Томпсон, З. Шершньова, О. Раєвнева, Р. Фатхутдінов, І. Федулова та ін.

Мета дослідження – шляхом аналізу різних підходів та думок сформулювати сутність поняття «ефективний розвиток», яке відображатиме основні його характеристики та дасть змогу врахувати всі складники впливу на такий процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні видатні вчені сходяться на думці, що загальноприйняті економічні закони, які діяли раніше, не пристосовані до швидкоплинних змін сучасного середовища. Вони не є актуальними з причин низької ефективності, іноді

недієвості, а іноді і негативного впливу на економіку та людське суспільство загалом. Змінюються економічні системи, разом із ними змінюються і відносини різного характеру. Тобто сьогодні визначальним завданням науковців є розроблення положень, моделей та теорій, які б могли максимально повно відповідати викликам сучасності, мали б високий ступінь мобільності, адаптивності та були б уніфікованими.

З погляду філософії розвиток являє собою саморух об'єкта – це процес, що властивий певному об'єкту, джерело якого укладено у самому об'єкті, що розвивається. Такий процес може виникати в результаті певних змін, приходу нового, боротьби тощо для подолання їх та настання, врешті-решт, нових протиріч і може бути зумовлений факторами зовнішнього (економіка, політика, культура тощо) та внутрішнього впливу (технологічна оснащеність виробництва, переміщення працівників, зміна принципів та механізмів управління тощо).

Розвиток – це специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного. Оскільки розвиток – це процес, то він, як і будь-який процес, має рушійну силу. Рушійною силою є результат суперечностей між потребами, наявними механізмами під впливом різноманітних факторів та чинників. Рушійна сила проявляється у підвищенні активності системи чи підприємства, яка спрямована на розвиток системи якостей, необхідних для задоволення певних потреб.

Поняття розвитку відомий вчений І. Ансофф пропонує розглядати з позиції не того, що вже є, а того, що можливо отримати і зробити, використавши те, що маємо [1, с. 306],

Думку про те, що розвиток тісно пов'язаний з функціонуванням, рухом системи, об'єкта та підприємства зокрема, розвиває і Р.А. Фатхутдінов. У своїх працях від стверджує, що розвиток може бути інтенсивним та екстенсивним, внутрішнім та зовнішнім. А також може мати місце і регрес – процес, що має зворотний напрямок руху. [2, с. 247].

Т.Б. Надтока також зазначає, що розвиток може мати і позитивний, і негативний напрям. Він є процесом сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, що може забезпечувати перехід на новий якісно-кількісний стан, через загальний вплив різних факторів внутрішнього та зовнішнього порядку [3]

Н.П. Масленникова стверджує, що сама соціально-економічна система насамперед прагне зберегти саму себе і, по-друге, прагне постійно розвиватися – це і є рушійними силами, що просувають суспільство вперед [4, с. 6].

Саме на соціально-економічному розвитку зупиняється в своїх дослідженнях і В.П. Залуцький, який зауважує, що впровадження в дію рішень, що стосуються використання соціально-економічного потенціалу, приводить до певних змін як соціальних, так і економічних показників, це і є соціально-економічний розвиток підприємства. [5].

Ю.А. Пługина узагальнює чинники впливу на процес розвитку підприємства і зауважує, що розвиток – це якісні перетворення в діяльності підприємства за рахунок змін структури та кількості фінансово-економічних, техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних та інших ресурсів через ефективне застосування наявних інтелектуально-кадрових ресурсів і інформаційних технологій [6, с. 194].

Визначають розвиток як довготривалий процес М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, зазначаючи, що це певна програма з удосконалення наявних можливостей щодо вирішення різних проблем, здатність до відновлення через різноманітні методи, в тому числі і вдосконалення управління організацією [7].

Розглядаючи погляди різних учених на поняття «розвиток», можна дійти висновку, що розвиток розглядають як ускладнення певної системи, якісні перетворення структури та ріст економіки, прогрес різного роду явищ, покращення використання наявних ресурсів, зростання тощо. Розвиток будь-якого явища можна характеризувати якісними змінами та незворотним шляхом, і такий процес іноді характеризує специфічність.

Звертаючи увагу на економічний розвиток, відзначимо, що деякі автори визначають його за кількома напрямками: кількісним – зростання рівня споживання ресурсів; якісним – зміни корисності та споживчої вартості складових елементів системи, структурним – зміни складових частин системи, їх поєднання та розмаїття комбінацій. При цьому не тільки фундаментальні закони природи можуть спричинити зміну якісних характеристик системи – матимуть значний вплив і закономірності функціонування конкретних систем (досвід персоналу, старіння і знос обладнання, зміни ресурсного потенціалу), і саме за таких впливів виникає можливість формування нових властивостей системи [8].

В економічному енциклопедичному словнику наводиться таке визначення поняття «розвиток»: «розвиток – це тісно взаємозв'язаний процес кількісних і якісних перетворень. Кількісні зміни – зростання – це збільшення або зменшення складових частин організації. Якісні зміни – це перетворення структури і функцій організації, її частин і елементів» [9].

Більш узагальнене, уніфіковане визначення поняття «розвиток соціально-економічної системи» наводять В.Г. Шинкаренко та Н.Н. Бурмака: «незворотні, закономірні, спрямовані на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які приводять до досягнення якісно нового стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту» [10, с. 84].

З погляду змін у способі виробництва технологічного характеру розглядає економічний розвиток С. Мочерний. На його думку, такі зміни є незворотними та закономірними і відбуваються в системі факторів виробництва та техніко-технологічних відносин [11, с. 623]. У своїх подальших дослідженнях він доводить, що економічний розвиток – це сутнісні, довготермінові зміни системи, що зумовлені впливом економічних потреб та суперечностей, під впливом дії основних законів діалектики, але вони не виходять за межі внутрішньої сутності такої системи [9, с. 203].

Д.М. Євдокимова зазначає у своїх дослідженнях, що економічний розвиток є циклічним процесом, який характеризується багатоваріантністю та динамікою, проходить по спіралі та може бути охарактеризований через кількісні та якісні зміни у структурі зі збереженням її цілісності. Проте цілісність такої системи, на її думку, забезпечується зовнішнім керуванням з боку надсистеми [12, с. 8].

Підтримує таку думку і Р.О. Побережний, що визначає розвиток як «спрямовану зміну якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації. При цьому розвитку організації притаманні ті самі властивості, що і «філософському розвитку», тобто циклічність і спіральність» [13, с. 91].

Звертає увагу на вплив різного роду факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на процес розвитку і С.П. Дунда, вважаючи, що сукупність якісних та інтенсивних змін економічної природи, що мають визначений напрям через суперечності, і є процесом розвитку [14].

Більше уваги приділяє впливу внутрішнім характеристикам підприємства у процесі розвитку Ю.С. Погорелов: «розвиток – це довготривала сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності» [15].

Схожих висновків доходить і Е.М. Коротков у своїх дослідженнях, стверджуючи, що розвиток – це зміни стану, що ведуть до виникнення нових якостей, зміцнення стійкості системи, її здатності до адаптації та опору впливу зовнішнього середовища [16, с. 296].

Тож можна зазначити, що економічний розвиток – це процес, який характеризується двома напрямками: спадом та зростанням, що передують у часі. Економічне зростання є позитивною частиною циклу, що відбувається через структурні зміни в економіці і дає можливість забезпечити зростання більшості показників оцінки ефективності. Спад, відповідно, призводить до зниження економічної активності та занепаду економіки.

Тобто розвиток може проявлятися і через прогрес, і через регрес. І.В. Гвоздецька зазначає, що «прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, вдосконалюючи систему, підвищуючи рівень організації системи. В економічному плані це проявляється в ускладненні підприємства, покращенні його ефективності, переході на більш якісний рівень технологій тощо. У разі з регресом ситуація протилежна. Регрес – це тип розвитку, відповідно до якого система переходить від вищого рівня до нижчого, відбувається перехід до менш досконалого, ефективного виробництва» [17, с. 39].

З різних боків розглядає процес розвитку О.П. Пащенко: як зміни, що здатні підвищити ступінь організованості певної системи, а також як частину системи, що об'єднує процеси інноваційного характеру, які ведуть до кількісних та якісних змін усіх функціональних систем підприємства і системи її управління з вирішенням завдань стратегічного та тактичного характеру і запуском механізму самоорганізації оперативного управління розвитком [18, с. 100].

Розглядаючи феномен розвитку з погляду підприємства, О.Є. Кузьмін відзначає, що розвиток проходить певні стадії циклу, які визначають особливості різних видів і напрямів діяльності підприємства, тобто має циклічний характер. [19, с. 36].

С.В. Вечера визначає поняття розвитку як «незворотні, цілеспрямовані, закономірні зміни якісних, структурних і функціональних його компонент, що здійснюються під дією внутрішнього впливу (система управління розвитком) та зовнішнього впливу (державне сприяння розвитку, економічні, політичні, правові, соціальні фактори)» та зазначає, що основними принципами є системність та цілеспрямованість [20, с. 61].

Отже, процес розвитку підприємства повинен проходити так, щоб зміни у всіх сферах

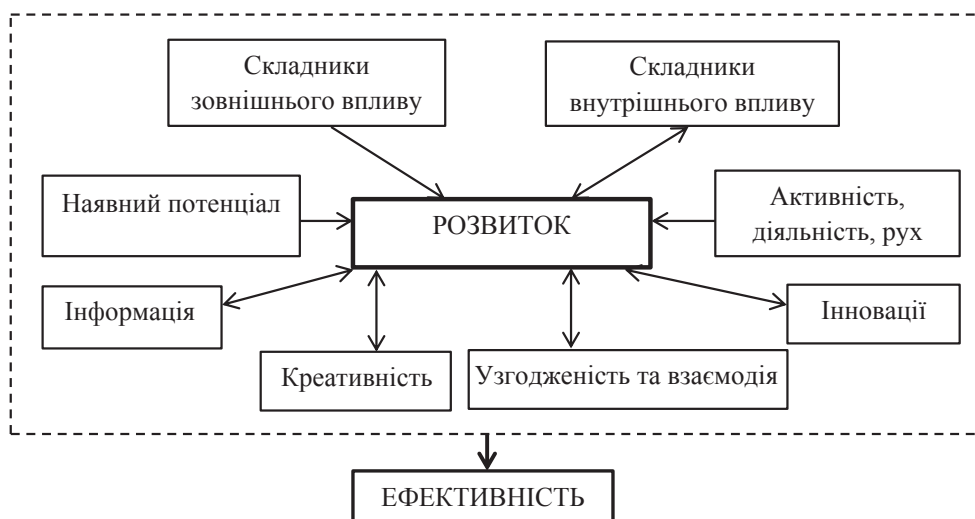

Рис. 1. Складові елементи розвитку

діяльності підприємства (виробництві, технологічному комплексі, фінансах, процесі управління, організаційній структурі тощо) були спрямовані на підвищення рівня рентабельності, стабілізацію рівня економічної безпеки, покращення всіх характеристик підприємства з огляду на можливість подальшого розвитку.

Підтримуємо думки вчених і можемо відзначити, що системність, цілеспрямованість та безперервність є основними принципами процесу розвитку будь-якої системи, підприємства тощо. Однак потрібно ще звернути увагу саме на ефективність тих змін, які відбуваються в будь-якій економічній системі в процесі розвитку.

Ми вважаємо, що складовими елементами розвитку є складники зовнішнього та внутрішнього впливів, активність, діяльність та рух кожного складника системи, інновації та нововведення, інформаційне забезпечення, наявний потенціал для процесу розвитку, креативність та взаємодія всіх елементів, їх узгодженість (рис. 1).

У звітах Програми розвитку ООН ефективність розвитку вимірюється в результатах, таких як досягнення цілей людського розвитку та генерування зростання (що включає якість зростання, рівноправність, участь та стійкість), а не як витрати грошей. Торгівля та глобальна політика також повинні стати більш сприятливими для розвитку, щоб досягти цілей розвитку тисячоліття – ЦРТ. Вимірювання результатів таким чином відповідає перспективам ОГС щодо ефективності розвитку, тоді як включення факторів, що не допоможуть, відображає стурбованість тих, хто надає допомогу, щодо узгодженості політики та загальних підходів до такого процесу. Підхід ПРООН поєднує вище-

зазначені категорії з метою створення узгодженого комплексного підходу до ефективності розвитку [21].

Ефективність розвитку як процес можна розглядати з декількох позицій, таких як організаційна ефективність; узгодженість та взаємодія; проміжні результати та ефективність окремих ланок та стадій; загальна результативність.

Організаційна ефективність враховує цільові організаційні цілі та спрямована на керування результатами, тоді як ефективність розвитку вимірює вплив усіх чинників та прогрес у досягненні цілей розвитку, відображаючи ступінь вкладу кожної частини в загальну результативність, що приводить до цільових змін.

Щодо узгодженості та взаємодії відзначимо, що ефективність розвитку економічної системи загалом оцінюється з погляду сукупної ефективності всіх видів діяльності: ефективність економічної діяльності, управлінська ефективність розвитку, розвиток трудового потенціалу (капіталу), ефективність інвестування, інноваційний розвиток, забезпечення безпеки та соціальної відповідальності з урахуванням основних елементів соціальної справедливості, ефективність екологічних заходів тощо. Проте можна зазначити, що ефективність розвитку залежить і від багатьох чинників впливу, і позитивні показники одного чи кількох складників не матимуть значення за негативних результатів інших складників та у сферах діяльності.

Ефективність розвитку залежить від сукупних та узгоджених дій всіх складників системи, і тому є мірою сукупного впливу цих елементів з відповідальністю за результати.

Ефективність розвитку з погляду ефективності складників системи, проміжних результатів тут характеризується конкретними результатами

як в організаційному, управлінському плані, так і в ефективності використання ресурсів. Вони розглядаються як взаємодоповнюючі концепції.

Ефективність розвитку як загальна результативність є найбільш комплексним підходом до чотирьох категорій. Ефективність розвитку розглядається як показник загального процесу розвитку і не обмежується лише результатами. Вона включає в себе зовнішні та внутрішні чинники і має наслідки для всіх секторів. Важливо відзначити, що результати розвитку не можуть бути віднесені до жодної складової частини, тільки до системи загалом. А от результати розвитку можуть мати наслідки як для кожної складової частини окремо, так і загалом, включаючи допомогу ззовні, наявність внутрішніх ресурсів, глобальні чинники впливу, регіональну стабільність та багато інших детермінантів.

Висновки з проведеного дослідження. На підвищення рівня загальної ефективності розвитку може вплинути будь-який фактор чи їх поєднання, тож точно визначити, який фактор мав найбільший ефект, може бути надзвичайно складно.

Розвиток є безперервним процесом, що виявляється у кількісних змінах, тобто збільшенні одних і зменшенні інших ознак. Однак він не зводиться тільки до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає і якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, ознак, властивостей, які утворюються в процесі розвитку і дають можливість перетворити та замінити старі якості і властивості, відшарування того, що призводить до регресу. Розвиток можна назвати процесом, у якому збільшуються можливості. Це зростання якостей і потенціалу, а не надбання матеріальних благ.

Подальші дослідження необхідно зосередити у напрямі підвищення ефективності розвитку підприємств; розроблення рекомендацій щодо удосконалення оцінки рівня ефективності розвитку; системи формування мотиваційної моделі, що сприятиме підвищенню рівня розвитку підприємства через мобілізацію інтелектуально-креативних ресурсів підприємства та забезпечить зростання і конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф : [пер. с англ.]. М.: Экономика, 2005.
2. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: Учебник / Р. А. Фатхутдинов. М.: Изд-во Эксмо, 2005. -544 с.
3. Надтока Т.Б. Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління // Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем : монографія / Т.Б. Надтока, Г.А. Какуніна, О.В. Мартякова та ін. / за заг. ред. О.В. Мартякової. Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2011. 744 с. С. 564–569.
4. Масленикова Н.П. Управление развитием организации. М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. 304 с.
5. Залуцький В.П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В.П. Залуцький // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.11. С. 163–169.
6. Плуґіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю.А. Плуґіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. Харків, 2011. № 36. С. 193–196.
7. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. М. : Изд-во «Дело», 1994. 680 с.
8. Управление развитием предприятия : [монографія] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. Х. : ИНЖЭК, 2003. 184 с.
9. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
10. Шинкаренко В.Г., Бурмака Н.Н. Исследование сущности понятия «развитие социально-экономической системы» / В.Г. Шинкаренко, Н.Н. Бурмака//Экономика транспортного комплекса. 2013. № 21. С. 73–86.
11. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження : [монографія] / С.В. Мочерний. Львів : Світ, 2001. 416 с
12. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Д.М. Євдокимова. К., 2002. 20 с.
13. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р.О. Побережний // Вісник національного технічного університету «ХПІ». Харків, 2012. № 13. С. 90–100.
14. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства». URL <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/380>
15. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та виды: / Ю.С. Погорелов. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36617/21-Pogorelov.pdf?sequence=1>
16. Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Коротков Э. М. М.: Дека, 1997. 304 с.

17. Гвоздецька І.В. Науково-теоретичні основи дефініції економічний розвиток / І.В. Гвоздецька // Науковий вісник Полісся. 2016. № 2 (6). С. 38–44.

18. Пашенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пашенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2011. № 2. Т. 2. С. 99–103.

19. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. К.: ТОВ Академ-видав, 2003. 416 с.

20. С.В. Вечеря Діалектика сутності поняття «розвиток соціально-економічних систем» Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. № 1 (56). 2013.

21. Development effectiveness: towards new understandings By Shannon Kindornay and Bill Morton. <http://www.nsi-ins.ca/wp-content/uploads/2012/10/2009-Development-effectiveness-towards-new-understandings.pdf>

Voloshchuk Y.O.

THE DIALECTICAL ESSENCE OF THE CONCEPT “EFFECTIVE DEVELOPMENT”

The purpose of this article is to generate a essence of the concept of “effective development” through the analysis of different approaches and opinions, which reflects its main characteristics and will take into account all the components of impact on this process.

Methodology of the study. For the study used a systemic and structural methods, the abstract and the concrete evaluation process, as well as graphic and dialectical methods.

Results. On the basis of the analysis of literary sources, the dialectical essence of the concept of “development” is explored. Were considered theoretical definitions of the concepts “development”, “development of the enterprise”, “economic development”, which allowed to formulate author's approaches to the interpretation of these concepts and to outline their common components, as well as to formulate the definition of “effective development”.

It is determined that the process of development of the enterprise should take place in such a way that changes in all spheres of the enterprise activity were aimed at increase of profitability, stabilization of level of economic safety, improvement of all characteristics of the enterprise in view of possibility of further effective development. However, it is necessary to pay attention to the effectiveness of those changes occurring in any economic system.

We consider that the components of elements of development are the components of external and internal influences, activity, activity and movement each of components of the system, innovation and novelty, information provision, existent potential for the process of development, creativity and interaction of all elements and their consistency.

Scientific novelty. Was formed an author's approach to the interpretation of the concept of effective development, which will allow to take into account the influence of all components and will characterize the development process in terms of the effectiveness of all components in aggregate.

Practical significance is the development of recommendations for the formation of a system of motivational model that will help to increase the level of enterprise development through the mobilization of intellectual and creative resources of the enterprise and will ensure its growth and competitiveness.

Key words: development, effective development, economic development, movement, change, efficiency, enterprise development, system.